

Yükseköğretimde toplumsal katkı ve sağlık alanında yapılabilecek uygulamalar

Prof. Dr. Türkan Yiğitbaşı

1988 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu. Biyokimya ve Klinik Biyokimya uzmanlık eğitimini 1994 yılında tamamladı. Kayseri’de özel bir tanı merkezinde, ABD’de Baylor College of Medicine’de ve İzmir’de Bölge Hıfzıssıhha Enstitüsü ile Kâtip Çelebi Üniversitesi Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesinde klinik laboratuvar direktörü, araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalıştı. Dr. Yiğitbaşı hâlen İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Toplumsal yaşamın önemli bir aktörü olan üniversitelerin tarih boyunca oynadığı rol ve aldığı sorumluluklar, ülkelerin gelişimi ve toplumların dönüşümü açısından büyük önem taşımıştır. Farklı görüşler olmakla birlikte üniversiteye ilişkin ilk örneklerin, M.Ö. 400 yılında Eflatun tarafından kurulan Academia ve M.Ö. 387 yılında Aristo tarafından kurulan Lyceum olduğu söylenebilir. Bologno Üniversitesi, Universitas kelimesinin köken aldığı Lonca kelimesinin anlamını karşılayan bir öğrenci locası olarak 1088 yılında kuruldu. Lonca, bağımsız olan ve ortak noktalar üzerinde birleşen insanlar tarafından oluşturulan toplulukları tanımlamak üzere kullanılan bir kelimedir. Bologno Üniversitesi, hukuk öğrenimi almak isteyen bir grup öğrenci tarafından kurulmuştu ve eğitimcilerin maaşları ve üniversitenin diğer giderleri öğrenciler tarafından karşılanmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulan ilk üniversite 1636’da kurulan Harvard Üniversitesi’dir. Japonya’da modern anlamda kurulan ilk üniversite 1876’da kurulan Tokyo Üniversitesi’dir. Ülkemizde üniversite işlevini karşılayan eğitim kurumları olmakla birlikte resmî anlamda ilk kurulan üniversite İstanbul Üniversitesi’dir. 1933 yılında kurulmuştur. Üniversitelerin değişim ve dönüşüm hızlarında kuruluş tarihlerinin de önemli olduğu izlenmektedir.

Üniversitelerin Değişen Roller

Tarihî asırlar öncesine dayanan tüm kurumlar gibi üniversite de toplumun değişen ihtiyaçlarına yanıt olarak birtakım fiziki ve sosyal aşamalardan geçerek bugünkü haline ulaşmıştır. Geçmişte üniversiteler, bilginin korunması, aktarılması ve yeni bilgilerin üretilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde ise üniversiteler, toplumsal sorunlara çözüm üretebilen kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Yirmi birinci yüzyılda, bilgi üretim modellerinde tek disiplinler tarafından gerçekleştirilen temel araştırmalardan daha uygulamalı ve çok disiplinli formatlara geçişle birlikte üniversitelerin toplumsal rolüne olan ilgi artmıştır.

Finansman araçlarında (örn. Horizon Europe), uluslararası akreditasyonlarda (örn. EQUIS – Avrupa Kalite İyileştirme Sistemi), küresel ağlarda (örn. The Talloires Network of Engaged Universities) ve sıralamalarda (örn. THE Impact Rankings) sosyal sorumluluğa giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Kurumsal baskılar, daha güçlü bir paydaş yönelimi ve üniversitelerin küresel zorluklara yanıt verme beklentisi, sosyal sorumluluğun önemini artıran faktörlerdir. Bu nedenlerle sosyal sorumluluk, üniversiteler için stratejik bir ilgi alanı haline gelmiştir. Üniversiteler, dezavantajlı grupların yukarı doğru sosyal

hareketliliğini sağlayarak, araştırmacının toplumsal etkisini teşvik ederek ve topluluk paydaşlarını yönetimlerine ve temel işlevlerine dahil ederek değişim unsuru olabilirler ve sosyal dönüşümü destekleyebilirler.

Toplumsal Katkı mı? Üniversite-Toplum İlişkileri mi?

Küresel bağlamda, “üniversite sosyal sorumluluğu” veya üniversitelerin birer kurum olarak işlevsel tanımı içinde geçen “toplumsal katkı”, yükseköğretim kurumlarının kamu ve toplum hizmeti faaliyetlerini ve etkilerini tanımlamak için yaygın olarak kullanılan bir ifadedir. Yabancı literatürde “social contribution” ifadesi bu anlamda sık kullanılmaktadır ve terim haline gelmiştir. Batılı üniversite sistemlerinde ise bu durumu ifade etmek için yaygın bir şekilde “university-community engagements” (“üniversite-toplum ilişkileri”) ifadesi kullanılmaktadır.

Batılı üniversitelerin kullandığı; üniversite-toplum ilişkileri tanımlaması, daha eşitler arası bir ilişkiyi tanımlar. Paydaşlar olarak iş birliğine vurgu yapar. Toplumsal katkı denildiğinde üniversitenin biraz daha baskın ve aktif olduğu bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım üniversite olgusunu sadece bir eğitim kurumu olarak basit üniversite işlevinden bağı ve toplumla bütünleşik

olarak işleyen üniversite kavramına taşır. Önemli bir diğer nokta ise bu türden iş birliklerine toplum ve üniversite ikilisi kadar üniversite özelinde öğrencilerin de katılımının sağlanmasıdır.

YÖKAK Açısından Toplumsal Katkı Nedir?

Türkiye’de birçok üniversitede “uluslararası üniversite” veya “dünya üniversitesi” olma vizyonu belirgin hâle gelmiştir. Bu vizyonu taşıyan yükseköğretim kurumları akredite olmak amacıyla Yükseköğretim Kalite Kurulu’na (YÖKAK) başvurmaktadır. YÖKAK, üniversitelerin eğitim-öğretim, araştırma faaliyetleri ve idari hizmetlerinin ulusal ve uluslararası kalite standartlarına göre değerlendirmelerini yapan kamu kurumudur. 2019’a kadar YÖKAK üniversiteleri; Kalite Güvence Sistemi, Eğitim ve Öğretim, Araştırma ve Geliştirme, Yönetim Sistemi olarak dört ana başlık altında değerlendirmekteydi. Bu başlıklara 2019 yılından itibaren Toplumsal Katkı da eklenmiştir. Yine, 2021 yılında ise bu başlıkların Kurum İç Değerlendirme Raporu Hazırlama Kılavuzu’nda (Sürüm 3.0) 1) Liderlik, Yönetim ve Kalite, 2) Eğitim ve Öğretim, 3) Araştırma ve Geliştirme, 4) Toplumsal Katkı olarak dört başlık altında incelenmesi öngörülmüştür. YÖKAK’a göre bir üniversitenin toplumsal katkı uygulamaları; yetişkin eğitimi, uygulamalı araştırma, danışmanlık ve sağlık hizmeti başlıkları altında toplanabilir.

Sağlık Alanında Neler Yapılabilir?

Sağlıkta toplumsal katkı uygulamaları, toplumun genel sağlık düzeyini geliştirmek ve sağlıklı bir yaşam tarzını teşvik etmek amacıyla yapılan uygulamalardır. Sağlık politikalarındaki tartışmaların çoğu, toplumun sağlık bakımına erişim sağlama yükümlülüğüne odaklanmıştır. Sağlık bakımına erişimin yanında halk sağlığı, çevresel sağlık ve sağlık araştırması başlıklarında yer alan konular toplumsal katkı açısından önemlidir. Sağlığın sosyal belirleyicileri (SSB) de sağlık sonuçlarını etkiler. SSB, sağlığı etkileyen ancak tıbbi olmayan faktörlerdir. Eğitim, işsizlik ve iş güvencesizliği, çalışma yaşam koşulları, gıda güven-sizliği, barınma, temel olanaklar ve çevre, erken çocukluk gelişimi, sosyal içerme ve ayrımcılık yapmama, yapısal çatışma, makul kalitede uygun fiyatlı sağlık hizmetlerine erişim gibi konular

sağlık eşitliğini olumlu ve olumsuz şekillerde etkileyebilen SSB örnekleridir.

Aşağıda sağlık alanına katkı yapabilecek toplumsal katkı uygulamaları sunulmuştur:

1. Sağlık Eğitimi ve Bilgilendirme:

Toplumda sağlıklı yaşam alışkanlıkları, hastalıkların önlenmesi ve temel sağlık konularında bilgilendirme yapılabilir. Sağlıkla ilgili doğru ve güncel bilgilerin topluma aktarılması amacıyla eğitim programları, seminerler, broşürler, internet siteleri gibi araçlar kullanılabilir.

2. Sağlık Hizmetlerine Erişimi Kolaylaştırma:

Sağlık hizmetlerine erişimi engelleyen faktörlerin azaltılması amacıyla çeşitli uygulamalar yapılır. Örneğin, hasta haklarıyla ilgili bilgilendirme ve rehberlik hizmetleri sunulabilir, dil veya kültürel engellere yönelik hizmetler sağlanabilir.

3. Toplumsal Farkındalık Yaratma:

Sağlıkla ilgili konularda toplumda farkındalık yaratmak amacıyla, kampanyalar düzenlenebilir. Örneğin, sigara, alkol veya uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıkların bırakılması konusunda bilinçlendirme kampanyaları yapılabilir.

4. Sağlıklı Yaşamı Teşvik Etme:

Yaşam tarzı, sanayileşmiş ülkelerdeki hastalıkların çoğunda önemli bir rol oynar. Küresel hastalık yüküne katkıda bulunan 10 önde gelen faktörden altısı yaşam tarzıyla ilgilidir: güvensiz seks, yüksek tansiyon, tütün kullanımı, alkol kullanımı, yüksek kolesterol ve obezite. Toplumun sağlıklı yaşamı benimsemesini teşvik etmek amacıyla; düzenli egzersiz yapma, dengeli beslenme, düzenli uyku gibi sağlık davranışlarının teşvik edilmesi için spor etkinlikleri, sağlıklı beslenme eğitimleri gibi programlar düzenlenebilir.

5. Hastalık ve Salgınların Kontrolü:

Toplum sağlığını korumak amacıyla hastalık ve salgınların kontrolü konusunda çeşitli uygulamalar yapılır. Örneğin, aşı programları, hijyenik yaşam koşullarının sağlanması, hastalıkların erken teşhisi için ücretsiz sağlık taramaları, danışmanlık hizmetleri gibi faaliyetler yapılabilir.

6. Sağlık Araştırmaları:

Üniversiteler, araştırma merkezleri, laboratuvarlar ve teknoloji transfer ofisleri aracılığıyla yapılan bilimsel çalışmalarını toplumun ihtiyaçlarına yönlendirerek, araştırma sonuçlarının uygulamaya dönüşmesi şeklinde toplumsal katkı sağlayabilir. İlaç geliştirme, pandemik hastalıkların

kontrolü gibi alanlarda yapılan araştırmalar, toplumun sağlık hizmetlerinden en iyi şekilde yararlanmasına yardımcı olabilir.

7. Sağlık Hizmeti İyileştirme Projeleri:

Üniversiteler, sağlık hizmetlerinin kalitesini ve verimliliğini artırmak için iyileştirme projeleri yürütebilir. Örneğin, hasta güvenliği projeleri, sağlık kurumları arası iş birliği projeleri, sağlık bilgi teknolojilerinin kullanımını destekleyen projeler gibi çalışmalar yapılabilir.

8. Çevresel Sağlık İyileştirme Projeleri:

Çevresel hijyen, kirlilik, gıda/ilaç güvenliği, konut/kent planlaması, iş sağlığı gibi alanlardaki iyileştirmeler sağlığı etkileyecek çok önemli gelişmeler sağlayacaktır.

Sonuç olarak; üniversiteler bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin takibi ve topluma uyarlanması açısından bilginin üretildiği, paylaşıldığı, yayımlandığı kurumlardır ve topluma yön vererek toplumsal dönüşümün sağlanmasında öncü bir role sahiptir. Üniversiteler eğitim-öğretim ve araştırmanın yanında, üniversite-toplum ilişkilerinin misyon hâline gelmesini sağlamalıdır. Aynı zamanda öğrencilerinin ve mezunlarının katıldığı, sosyal sorumluluğu takdir etmek ve ödüllendirmek için stratejiler belirlemeli, yeterli kaynak oluşturmalı, destekleyici politikalar ile örgütsel ortamlar oluşturmalıdır.

Kaynaklar

Ak, M., Şahin, L., Yurtseven, E., *Üniversitelerde Araştırma Odaklı Yönetim Anlayışı: İstanbul Üniversitesi Örneği. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 2023; 42(Suppl. 1): 77-115.

Gajar, M., *Dünyada ve Türkiye’de Üniversiteleşme Hareketinin Dünü / Bugünü - Bölüm 1. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2016; Cilt 2, Sayı 2, S. 19-22.

Güleç, İ., Demir S. *Türk Yükseköğretiminde Toplumsal Katkının Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. Üniversite Araştırmaları Dergisi* 2023; Cilt 6, Sayı 1, Sayfa: 1-12.

<https://portal.yokak.gov.tr/makale/kurumun-toplumsal-katki-politikasi/#> (Erişim Tarihi: 20.07.2023).

https://yokak.gov.tr/Common/Docs/KidrKlavuz1.4/Kidr_Surum_3.0.pdf. (Erişim Tarihi: 20.07.2023).

https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1 (Erişim Tarihi: 13.07.2023).

Resnik, D., B., *Responsibility for health: personal, social, and environmental. J Med Ethics.* 2007; 33(8): 444-445.

Queirós, A., Carvalho, T., João, Rosa, M., Biscaia, R., Manatos, M.J., Videira, P., et al. *Academic Engagement in Portugal: The Role of Institutional Diversity, Individual Characteristics and Modes of Knowledge Production. Studies in Higher Education* 2022; 47(11): 1-14.